

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΑΝ ΕΛΛΑΔΑ

Εἰς ἓνα λαόν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐκαλλιεργήθησαν τόσον πολὺ αἱ τέχναι καὶ τὰ γράμματα, ὑπῆρξε φυσικὸν νὰ ἐκτιμηθῇ δεόντως ἡ ἐπινόησις καὶ χρῆσις τοῦ ἀλφαβήτου εἰς τοιοῦτο δὲ σημεῖον, ὥστε ὁ Σοφοκλῆς νὰ βάλῃ εἰς τὸ ἀπολεσθέν του ἔργον « Ἀμφιάραος » ἓνα ἠθοποιὸν νὰ σχηματίζῃ μὲ κινήσεις χοροῦ τὰ γράμματα ¹, ἐνῶ εἰς ἔργον τοῦ Ἀθηναίου Καλλιὰ εἴκοσι τέσσαρα μέλη χοροῦ ὑπεδύοντο τὰ ἰσάριθμα γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ². Ἐνδεικτικῆ ἄλλωστε τῆς γοητείας, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἡ χρῆσις τῶν γραμμάτων εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ὑπῆρξε καὶ ἡ ὠδὴ τοῦ Πινδάρου εἰς τὸ γράμμα Σ ³. Εἶναι ἐξ ἄλλου γνωστὸν τὸ ἐνδιαφέρον μὲ τὸ ὁποῖον ἀπὸ παλαιοτάτων χρόνων συνελέγησαν καὶ ἀπεκαθάρθησαν ὑπὸ τυράννων τὰ ἡμερικὰ ἔπη. Εἰς τοὺς χρόνους τούτους πρέπει νὰ τοποθετηθῇ καὶ ἡ ἴδρυσις τῶν πρώτων βιβλιοθηκῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ὅταν ἀκούωμεν περὶ βιβλιοθηκῶν εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ἡ σκέψις μας ἀνατρέχει συνήθως εἰς τὰς βιβλιοθήκας τῆς Ἀλεξανδρείας ⁴, τῆς Ἀντιοχείας, τῆς Περγάμου καὶ τὸ πολὺ πολὺ καὶ εἰς τὰς ἐν Ἀθήναις βιβλιοθήκας τοῦ Πανταίνου καὶ τοῦ Ἀδριανοῦ. Παρὰ τὴν σπάνιν ὅμως τῶν εἰς τὰς φιλολογικὰς πηγὰς πληροφοριῶν φαίνεται, καὶ τοῦτο κυρίως ἐξάγεται ἐξ ἐπιγραφικῶν πηγῶν, ὅτι ὑπῆρξε μέγας ἀριθμὸς βιβλιοθηκῶν καὶ εἰς τὰς λοιπὰς πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδος, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὰς Ἀθήνας, περὶ τῶν ὁποίων ὁ Πολύβιος λέγει ὅτι εἶχον τόσας βιβλιοθήκας, ὥστε ὁ ἱστορικὸς Τίμαιος, ὅταν ἠναγκάσθῃ νὰ ἐγκαταλείψῃ τὰς Συρακούσας, διὰ νὰ ἀποφύγῃ τὴν πείσιν τοῦ τυράννου Ἀγαθοκλέους, ἔμεινε εἰς τὰς Ἀθήνας πενήντα χρόνια ἐρευνῶν τὰς βιβλιοθήκας τῆς πόλεως ⁵. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν ἐκτὸς τῆς μητροπολιτικῆς Ἑλλάδος Ἑλληνισμόν, ὅπως φαίνεται ἐκ τῶν σποραδικῶν εἰς τὰς ἀρχαίας πηγὰς πληροφοριῶν, ὑπῆρξε μέγας ἀριθμὸς βιβλιοθηκῶν, ὅπως εἰς τὰς πόλεις Ἐφεσον, Μίλητον ⁶, Ἀλικαρνασσόν, Ἡράκλειαν τοῦ Πόντου, Κνίδον, Μύλασα, Νύσσαν, Πέργαμον, Πριήνην, Προῦσαν, Σινώπην, Σμύρνην, Τέων, Ἀντιόχειαν, Ἀφροδισιάδα, Καισάρειαν, Γάζαν, Ταρσόν ⁷, Μαγνησίαν Σιπύλου, Μαγνησίαν Μαιάνδρου, Ἴασόν, Θυάτειρα, Ἄσσον, Λάμψακον, Ἱεραπόλιν ⁸ καὶ Συρακού-

1. Ἀθην., Δειπνός., 10, 454.

2. Αὐτόθι. 453C. Κατὰ τὸν συγγραφέα τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἡ Μῆδεια τοῦ Εὐριπίδου ἀπετέλεσε μίμησιν τοῦ προαναφερθέντος ἔργου τοῦ Καλλιὰ.

3. J., Platthy, Sources on the Earliest Greek Libraries, Amsterdam, 1968, σ. 11. Πρβ. Ἀθην., 10, 445C.

4. Περὶ τῆς βιβλιοθήκης τῆς Ἀλεξανδρείας ὑπάρχει καὶ ἐπιγραφικὴ πηγή εἰς κυπριακὴν ἐπιγραφὴν. B. S. A., 1961, σ. 40, σημ. 110.

5. Πολύβ., 12, 25. 27, 4. 28, 6.

6. Ἡ βιβλιοθήκη τῆς Μιλήτου ὑπῆρχεν ἀπὸ τῶν χρόνων ἤδη τοῦ τυράννου Θρασυβούβουλου, περὶ τὸ 610 π. Χ. Πορφ. παρὰ Εὐναπίω, Βίοι Σοφιστῶν, 4, 1, 3.

7. Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 153—177.

8. Ἐπιγραφαὶ εὐρεθεῖσαι εἰς τὴν Μ. Ἀσίαν ἀναφέρονται εἰς τὰς συλλογὰς τῶν ἐπισήμων ἀρχείων τῶν ἐξῆς πόλεων. Εἰς τὰ ἀρχεῖα Σμύρνης αἱ ἐπιγραφαὶ ἐν C. I. G. ὑπ' ἀρ. 3264, 3266, 3281, 3283. Εἰς τὰ ἀρχεῖα τῆς Μαγνησίας τοῦ Σιπύλου ἡ ἐπιγραφή 3.137. Εἰς τὰ τῆς Μαγνησίας τοῦ Μαιάνδρου ἡ ἐπιγραφή 2950. Τῆς Ἴασοῦ αἱ 2672, 2675, 2693. Τῆς Ἀφροδισιάδος αἱ 2841, 2842. Τῆς Ἐφέσου ἡ 3029. Τῶν Θυατείρων αἱ 3490, 3509. Τῆς Ἄσσου ἡ 3573. Τῆς Λαμψάκου ἡ 3641. Τῆς Ἱεραπόλεως ἡ ἐπιγραφή 3916.

σας⁹. Εἰς τὴν κυρίως δὲ Ἑλλάδα δὲν ὑπῆρχε πόλις ἄνευ βιβλιοθήκης ἢ τοῦλάχιστον ἄνευ δημοσίων ἀρχείων συμπεριλαμβανομένων καὶ τῶν μικρῶν πόλεων¹⁰. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ἐν προκειμένῳ ὅτι καὶ τὰ πρῶτα συγγράμματα βιβλιοθηκονομίας ἐγράφθησαν ὑπὸ τοῦ ἐκ Κασσανδρείας Ἀρτέμωνος. Ἐφερον δὲ τὸν τίτλον «περὶ βιβλίων συναγωγῆς» καὶ «περὶ βιβλίων χρήσεως»¹¹.

Βιβλιοθήκαι Ἀθηνῶν. Παρὰ τὴν ἐνδειξὴν εἰς τὸ προαναφερθὲν χωρίον τοῦ Πολυβίου περὶ ὑπάρξεως εἰς τὰ ἀρχαῖα Ἀθήνας μεγάλου ἀριθμοῦ βιβλιοθηκῶν αἱ περὶ τούτων πληροφοροῦναι εἶναι ὀλίγαι.

Ἡ παλαιότερα βιβλιοθήκη εἰς τὰς Ἀθήνας ἀνάγεται εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Πεισιστράτου, ὁ ὁποῖος, πλεόν τοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ ὅποιον ἐξεδήλωσε διὰ τὴν περισυλλογὴν καὶ ταξινομήσιν τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν¹², καθιέρωσε πρῶτος εἰς Ἀθήνας καὶ δημοσίαν βιβλιοθήκην τὴν ὁποῖαν οἱ Ἀθηναῖοι ἐπηύξησαν ἀργότερον μετὰ μεγίστης ἐπιμελείας καὶ φροντίδος. Ὁ Ξέρξης καταλαβὼν τὰς Ἀθήνας τὸ ἔτος 480 π.Χ. ἐλεηλάτησε τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Πεισιστράτου, μετέφερε δὲ τὰ βιβλία τῆς εἰς Περσίαν. Ἐπὶ τῶν χρόνων ὁμοῦ τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὁ Σέλευκος, ὁ ἐπονομαζόμενος Νικάνωρ, ἐφρόντισε καὶ ἐπέτυχε τὴν ἐπιστροφὴν τῶν βιβλίων τούτων εἰς τὰς Ἀθήνας¹³.

Ὁνομαστὴ βιβλιοθήκη εἰς Ἀθήνας φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, ὁ ὁποῖος ἔδειξε μεγάλον ζῆλον καὶ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ βιβλία¹⁴. Ὁ Πausanίας ἀναφέρεται εἰς τὴν Ἀθήναις Ἱδρυσιν βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ, τῆς ὁποίας μέγας ὑπῆρξε ὁ πλοῦτος καὶ ἡ πολυτέλεια¹⁵. Εἰς τὴν Ἱδρυσιν τῆς βιβλιοθήκης αὐτῆς ἀναφέρεται καὶ ὁ Εὐσέβιος¹⁶.

Ἐξ ἐπιγραφικῶν, ἀφ' ἑτέρου, πηγῶν γνωρίζομεν περὶ τῆς ὑπάρξεως, εἰς τὸν χρόνον τῆς Ἀγορᾶς τῶν κλασσικῶν χρόνων, τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Πανταίνου. Ἡ πρώτη ἐκ τῶν δύο ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς τὴν βιβλιοθήκην αὐτήν, ἀνήκουσα εἰς μεταγενεστέρους χρόνους, ἀναγράφει τὰ ἑξῆς:

Ἀθηναῖα Πυλιάδι. . . . Ἀθηναίων ὁ ἱερεὺς Μουσῶν φιλοσόφων Τ. Φλάβιος Πάνταινος Φλαβίου Μενάνδρου διαδόχου υἱὸς τὰς ἔξω στοᾶς, τὸ

9. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην τοῦ τυράννου Ἰέρωνος εἰς τὰς Συρακούσας ἀναφέρεται ὁ Ἀθηναῖος. Ἐνθ' ἄνωτ., 5, 207, Ε.

10. Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 2.

11. Ἀθῆν. 12, 515 Ε καὶ 15, 694 Α—C. Τὸ ὑπὸ τίτλον «περὶ βιβλίων χρήσεως» ὑπῆρξεν μᾶλλον συνέχεια τοῦ πρώτου ἔργου, ἀπετελεῖτο δὲ τουλάχιστον ἐκ δύο βιβλίων. Πρβ. Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 80.

12. Πaus., Ἑλλάδ. Περιήγ., 7, 26, 13. Πεισιστρατον δὲ ἠνίκα ἔπη τὰ Ὀμήρου διασπασμένα τε καὶ ἀλλαχοῦ μνημονεύόμενα ἤθροιζε. . . .

13. Gellius, Noctium Atticarum, 7, 17, 1—2.

14. Ἱερώνυμος, Ἐπιστ., 34.

15. Ἑλλάδ. Περιήγ. 1, 18, 9. Ἀδριανὸς κατεσκευάσατο μὲν καὶ ἄλλα Ἀθηναίους, ναὸν Ἡρας καὶ Διὸς Πανελληνίου καὶ θεοῖς τοῖς πᾶσιν ἱερὸν κοινόν, τὰ δὲ ἐπιφανέστατα ἑκατὸν εἰσι κίονες Φρυγίου λίθου πεποικηται δὲ καὶ ταῖς στοᾶς κατὰ τὰ αὐτὰ οἱ τοῖχοι. Καὶ οἰκήματα ἐνταῦθα ἐστὶν ὀρόφω τε ἐπιχρῶσω καὶ ἀλαβάστρω λίθω, πρὸς δὲ ἀγάλμασι κεκοσμημένα καὶ γραφαῖς· κατὰκειται δὲ ἐς αὐτὰ βιβλία. Καὶ γυμνάσιόν ἐστιν ἐπὶ ὀνόμῳ Ἀδριανοῦ· κίονες δὲ καὶ ἐνταῦθα ἑκατὸν λιθοτομίας τῶν Λιβύων.

16. Χρον., 227. Hadrianus, Cum insignes et plurimas sedes Athenis fecisset, agonem edided bibliothecamque miri operis extruxit.

περίστυλον, τὴν βιβλιοθήκην μετὰ τῶν βιβλίων, τὸν ἐν αὐτοῖς πάντα κόσμον, ἐκ τῶν ἰδίων ἀνέθηκε ¹⁷.

Ἡ ἐτέρα ἐπιγραφή, ἀποτελοῦσα, προφανῶς, μέρος τοῦ κανονισμοῦ τῆς βιβλιοθήκης, ἀναγράφει :

βυβλίον οὐκ ἐξενεχθήσεται ἐπεὶ ὁμόσαμεν· ἀνοιγίησεται ἀπὸ ὥρας πρώτης μέχρι ἑκτῆς ¹⁸.

Ἐκ τῆς ἐν I. G. II² 1029 ἐπιγραφῆς, ἀνηκούσης εἰς τὸν 1ον αἰῶνα π. Χ., πληροφοροῦμεθα περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐν Ἀθήναις καὶ ἐτέρας βιβλιοθήκης γνωστῆς ὡς «ἐν Πτολεμαίῳ» ¹⁹.

Ἐκ τῆς ἐν I. G. II² 1009 δὲ ἐπιγραφῆς παρέχεται ἔνδειξις περὶ ὑπάρξεως βιβλιοθήκης καὶ εἰς τὸν Πειραιᾶ ²⁰.

Βιβλιοθήκαι ἄλλων πόλεων εἰς τὴν μητροπολιτικὴν Ἑλλάδα.

Πλὴν τῶν Ἀττικῶν βιβλιοθηκῶν ὑπῆρχον, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν σποραδικῶν πάντοτε πληροφοριῶν τόσον εἰς τὰς φιλολογικὰς πηγὰς, ὅσον καὶ εἰς τὰς ἐπιγραφικὰς, βιβλιοθήκαι καὶ εἰς τὰς ἐξῆς πόλεις.

Εἰς τὴν Σπάρτην, ὅπως συμπεραίνεται ἐξ ὧν λέγει ὁ Πλούταρχος ὁμιλῶν περὶ τοῦ νομοθέτου Λυκούργου ²¹, ὑπῆρχε βιβλιοθήκη περιέχουσα τὰς τραγωδίας τοῦ Αἰσχύλου, τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου.

Ἐπιγραφὴ ἐν Δελφοῖς βιβλιοθήκης διαπιστοῦται ἐκ τῆς ἐν B. C. H. 20, 1896, σ. 720, ἐπιγραφῆς, ἀναφερομένης εἰς τὴν ἴδρυσιν βιβλιοθήκης ὑπὸ τοῦ Κοινοῦ τῶν Ἀμφικτιόνων ²².

Εἰς τὴν Ἐπίδαυρον ὑπῆρχεν ὁμοίως βιβλιοθήκη, ἣ ὅποια εἶχεν ἀφιερωθῆ εἰς τὸν Ἀσκληπιόν ²³.

Εἰς τὴν Δῆλον, ἀφ' ἐτέρου, ἀναφέρεται εἰς ἐπιγραφὴν τῆς νήσου οἶκος Ἀνδρίων, ὅπου ὑπῆρχε συλλογὴ τῶν ἔργων τοῦ ποιητοῦ Ἀλκαίου ²⁴.

Πλὴν τῆς Δήλου βιβλιοθήκας εἶχον καὶ αἱ νῆσοι Ρόδος, Σάμος, Κῶς, Κρήτη καὶ Κύπρος.

Ἡ ὑπαρξίς βιβλιοθήκης εἰς Ρόδον διαπιστοῦται πάλιν ἐπιγραφικῶς ἐξ ἀποσπάσματος καταλόγου περιέχοντος περὶ τὰ πενήντα συγγράμματα. Μεταξὺ αὐτῶν ἀναγράφονται καὶ τὰ ὑπὸ τὸν ἐξῆς τίτλον.

17. R. Wycherley, The Athenian Agora, III, σ. 150. Ἡ ἑλληνικὴ λέξις διὰ τὸν πάπυρον ἦτο βύβλος, ἐκ τῆς πόλεως Βύβλου. Ἡ Βύβλος ἤλλαξε κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον εἰς βίβλον καὶ βραδύτερον εἰς βιβλίον. Εἰς τὴν προαναφερθεῖσαν ἐπιγραφὴν διατηρεῖται ὁ παλαιότερος τύπος.

18. Αὐτόθι.

19. Ἀνέθηκαν δὲ καὶ βυβλία εἰς τὴν ἐν Πτολεμαίῳ βιβλιοθήκην ἑκατὸν κατὰ τὸ ψήφισμα.

20. ἀνέθηκαν δὲ καὶ βυβλία ἑκατὸν εἰς τὴν βυβλιοθήκην πρῶτοι κατὰ τὸ ψήφισμα δ Θεοδορῆδος Πειραιεὺς εἶπεν.

21. Βίοι Δέκα Πητόρων, 841. Εἰσήνεγκε δὲ καὶ νόμους. . . (Λυκούργος) τὸν δέ, ὡς χαλκῆς εἰκόνας ἀναθεῖναι τῶν ποιητῶν, Αἰσχύλου, Σοφοκλέους, Εὐριπίδου, καὶ τὰς τραγωδίας αὐτῶν ἐν κοινῷ γραφάμενους φυλάττειν καὶ τὸν τῆς πόλεως γραμματεῖα παραγιγνώσκειν τοῖς δ' ὑποκαρμένους· οὐκ ἐξεῖναι γὰρ παρ' αὐτὰς ὑποκρίνεσθαι.

22. Τὸ κοινὸν τῶν Ἀμφικτιόνων ἐκ τῶν τοῦ θεοῦ χρημάτων. . . τὴν βιβλιοθήκην κατεσκεύασεν.

23. I. G., IV, 1, 456. Ἀσκληπιῶ Σωτήρι τὴν βιβλιοθήκην καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῇ ἀνέθηκε. . . Ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὸν 2ον μ. Χ. αἰῶνα.

24. Inscriptions de Délos, 1400.

Πρὸς Εὐαγόραν Κυπριακῶν (ἀντίγραφα δύο), Ἀλεξάνδρου ἐγκώμιον (έν) καὶ Περὶ τῆς Ἀθήνησι Νομοθεσίας (πέντε)²⁵.

Περὶ βιβλιοθήκης εἰς Σάμον δὲν ἔχομεν πληροφορίαν ἐκ πηγῆς ἐπιγραφικῆς. Ὁ Ἀθήναιος ὅμως, ὁ ὁποῖος συχνότερον παντὸς ἄλλου ἀναφέρεται εἰς βιβλιοφίλους καὶ βιβλιοθήκας, ὁμιλῶν περὶ τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι εἶχον γίνεαι διόσμημοι διὰ τὴν πλουσιοπάτην βιβλιοθήκην των, ἀναφέρει τὸν τύραννον τῆς Σάμου Πολυκράτην, τὸν Ἀθηναῖον Εὐκλείδην, τὸν Ἀθηναῖον τύραννον Πεισίστρατον, τὸν Νικοκράτην, τὸν Κύπριον. τοὺς βασιλεῖς τῆς Περγάμου, τὸν Εὐριπίδην, τὸν Ἀριστοτέλην, τὸν Θεόφραστον καὶ τὸν Νηλέα, ὅστις ἀπέκτησε τὰ βιβλία τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν δύο τελευταίων. Ἄπαντα τὰ βιβλία αὐτά, κατὰ τὸν συγγραφέα τῶν Δειπνοσοφιστῶν, ἠγόρασεν ἀπὸ τὸν Νηλέα ὁ βασιλεὺς τῆς Αἰγύπτου Πτολεμαῖος, ὁ Φιλάδελφος, καὶ τὰ ἔφερον εἰς τὴν Ἀλεξάνδρειαν μαζί με ἄλλα συγγράμματα, τὰ ὁποῖα ἐπρομηθεύθη ἀπὸ τὰς Ἀθήνας καὶ τὴν Ρόδον²⁶.

Τὴν ἐν Κῶ βιβλιοθήκην ὑπεθυμίζει ἡ ἐν Β.С.Н., 59, 1935, σ. 421—5 ἐπιγραφή, περιέχουσα τὰ ὀνόματα δωρητῶν τῆς βιβλιοθήκης. Μετὰ τούτων ἀναφέρονται ὁ Διοκλῆς καὶ ὁ υἱὸς του Ἀπολλόδωρος, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ κοινοῦ ἐδώρησαν 100 βιβλία καὶ τὸ κτήριον τῆς βιβλιοθήκης. Ἀναφέρονται, ὁμοίως, ὁ Ἐκχταῖος, ὁ ὁποῖος ἐδώρησε 200 βιβλία, ὁ Ἀγησίας ὡς δωρήσας 200 δραχμάς, ὁ Ξενοκλῆς ὅστις ἐδώρησε 200 δραχμάς καὶ 100 βιβλία καὶ ἄλλοι.

Εἰς τὴν Κρήτην ὑπῆρχε παρὰ τὴν ἀκρόπολιν τῆς Κνωσσοῦ βιβλιοθήκη κατὰ τοὺς Ρωμαῖκοὺς χρόνους, ὡς διαπιστοῦται ἐκ θαύσματος ἐπιγραφῆς ἀναφέροντος βιβλιοθήκην²⁷.

Βιβλιοθήκαι εἰς τὴν Κύπρον ἀναφέρονται τόσον εἰς τὸν Ἀθήναιον²⁸ ὅσον καὶ εἰς ἐπιγραφὴν ἀναφέρουσαν «ἐπιμελητὴν βιβλιοφυλακίου»²⁹.

Ἀνωτέρω ἐγένετο μνεῖα φιλολογικῆς ἐνδείξεως περὶ ὑπαρξέως βιβλιοθήκης εἰς τὴν Σπάρτην. Ἐξ ἐπιγραφικῆς, ἀφ' ἑτέρου, ἐνδείξεως συμπεραίνεται ἡ ὑπαρξίς καὶ βιβλιοθήκης εἰς τὴν Μεσσηνίαν³⁰, ἐνῶ ἐξ ἑτέρας φιλολογικῆς πηγῆς εἶναι γνωστὴ καὶ ἡ ὑπαρξίς βιβλιοθήκης εἰς τὴν πόλιν τῶν Πατρῶν³¹.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Β. Ἑλλάδα δέον νὰ ὑπῆρξε βιβλιοθήκη εἰς τὴν Πέλλαν. Ἐξ αὐτῆς φαίνεται ὁ Αἰμίλιος Παῦλος ἔφερε τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ρώμην μέγαν ἀριθμὸν βιβλίων μετὰ τὴν νίκην του ἐπὶ τοῦ βασιλέως τῶν Μακεδόνων Περσέως³².

Ἡ ὑπαρξίς τῆς βιβλιοθήκης εἰς τὴν Πέλλαν, τὴν ὁποῖαν, ὡς μαθητῆς τοῦ Ἀριστοτέλους, δέον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι εἶχε χρησιμοποίησει καὶ ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, μᾶς θυμίζει τὴν διαταγὴν τούτου μετὰ τὴν κατάληψιν τῆς Περσίας νὰ ἐρευνηθοῦν τὰ ἱερὰ περσικὰ βιβλία καὶ ὅσα ἀνεφέροντο εἰς τὴν φιλοσοφίαν, τὴν ἱατρικήν, τὴν

25. A. Maiuri, Nuova Silloge Epigrafica di Rodi e Cos, No 11.

26. Ἀθήν., ἐνθ' ἄνωτ., 1, 3, α—β.

27. Journal of Hell. Stud., 55, 1935, σ. 168. Εἰς τὴν Κῶν ὑπῆρξε καὶ βιβλιοθήκη ἱατρικῶν συγγραμμάτων ἴσως δὲ καὶ εἰς τὴν Κνίδον. Πaus. Ἑλλάδ. Περιηγ., 2, 27, 3. Περβ. Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 89.

28. Ἐνθ' ἄνωτ., 1, 3, Α.

29. R. Cagnat, Inscriptions Graecae ad res Romanas pertinentes; III, No 930. Ἀπολλώνιος τῷ πατρὶ καὶ τῇ μητρὶ. . . . ἐπιμελητῆς βιβλιοφυλακίου γενόμενος.

30. W. Dittenberger, Syll. Insc. Graec., 4, No 736. . . . τὰ βιβλία ἃ δέδωκε Μνασί-στρατος παραδιδόντων οἱ ἱεροὶ τοῖς ἐπικατασταθέντοισι. . . .

31. Gellius, Noctes Atticae, 18, 9, 5. *Offendi enim in bibliotheca patrensi librum verae vetustatis Livii Andronici, qui inscriptus est Ὀδύσεια.*

32. Ἰσιδώρου, Ἐτυμολογία, 6, 5, 1.

άστρονομίαν καί τήν γεωργίαν νά μεταφραστοῦν εἰς τήν ἑλληνικήν καί τήν κοπτικὴν καί νά ἀποσταλοῦν εἰς τήν Ἀλεξάνδρειαν ³³.

Ἐξ ἐτέρως, τέλος, ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς, δημοσιευθείσης ἐν B.C.H., 57, 1933, σ. 316—20, διαπιστώνεται ἡ ὑπαρξίς βιβλιοθήκης καί εἰς τὴν πόλιν τῶν Φιλίππων.

Ἀναφερόμενοι εἰς τὰς βιβλιοθήκας, τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νά ἐπισημάνωμεν ἐκ τῶν φιλολογικῶν καί ἐπιγραφικῶν ἐνδείξεων, θὰ ἔπρεπε νά μὴ παραλείψωμεν καί τὴν βιβλιοθήκην τῆς Περιπατητικῆς Σχολῆς, τῆς ὁποίας τὰ συγγράμματα, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀριστοτέλους, περιῆλθον εἰς τὴν εὐθύνην τοῦ διαδόχου του, εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Λυκείου, Θεοφράστου. Τούτου τὰ βιβλία μετὰ τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλους περιῆλθον εἰς τοὺς σωκρατικούς φιλοσόφους Ἐραστον, Κορίσκον καί εἰς τὸν υἱὸν τοῦ Κορίσκου Νηλέα. Ὁ τελευταῖος, ὁ ὁποῖος ὑπῆρξε μαθητῆς τόσον τοῦ Ἀριστοτέλους ὅσον καί τοῦ Θεοφράστου, ἐκληρονόμησε τὰς βιβλιοθήκας ἀμφοτέρων, μετέφερε δὲ τὰ βιβλία αὐτῶν εἰς τὴν Σικῆψιν. Μετὰ τὸν Νηλέα ταῦτα περιῆλθον εἰς ἰδιώτας, οἱ ὁποῖοι τὰ εἶχον κατάκλειστα καί ἀταξινόμητα. Ὅταν δὲ οὗτοι ἔμαθον περὶ τοῦ ζήλου μετὰ τοῦ ὁποίου οἱ βασιλεῖς τῆς Περγᾶμου συνεχέντρωναν βιβλία, τὰ ἔκρυψαν εἰς ὑπόγειον κρύπτην, ὅπου ἐφθάρησαν ὑπὸ τῆς ὑγρασίας καί τῶν σκωλήκων. Εἰς τὴν κατάστασιν αὐτὴν, τέλος, οἱ ἀπόγονοι τούτων τὰ ἐπώλησαν εἰς τὸν Ἀπελικῶντα τὸν Τήϊον, ὁ ὁποῖος, κατὰ τὸν Στράβωνα, ἦτο «φιλόβιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος». Οὗτος διὰ νά ἀποκαταστήσῃ τὰ διαβρωθέντα συγγράμματα τὰ ἀντέγραψεν ἐκ νέου, «ἰνα τληρῶν» οὐκ εὖ καί ἐξέδωκεν ἀμαρτάδων πλήρη τὰ βιβλία ³⁴.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀπελικῶντος ὁ Σύλλας μετέφερε τὴν βιβλιοθήκην του εἰς τὴν Ρώμην «ἐν ἧ τὰ πλεῖστα τῶν Ἀριστοτέλους καί Θεοφράστου βιβλίων ἦν, οὐπω τότε σαφῶς γνωριζόμενα τοῖς πολλοῖς. Λέγεται δὲ κομισθεῖσης αὐτῆς εἰς Ρώμην Τυραννίωνα τὸν γραμματικὸν ἐνσκευάσασθαι τὰ πολλά» ³⁵.

Πλὴν ὅμως τῶν δημοσίων βιβλιοθηκῶν ὑπῆρχον εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα, ὅπως εἶναι εὐλόγον ἄλλωστε νά συμπεράνῃ κανεῖς καί πλεῖστα ἰδιωτικαὶ βιβλιοθήκαι. Ὁ σύγχρονος τοῦ Πλάτωνος φιλόσοφος Μενέδημος πρέπει νά εἶχε ἰδίαν βιβλιοθήκην, ὁμοίως δὲ καί ὁ Εὐριπίδης.

33. Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 80. Τὰ βιβλία ταῦτα πιθανὸν νά ἀπετέλεσαν τὸν πυρῆνα τῆς μετὰ ταῦτα ἰδρυθείσης ἐν Ἀλεξάνδρειᾳ περιφήμου βιβλιοθήκης.

34. Στράβ., Γεωγρ., 13, 1, 54—55. Κατὰ τὸν W. Jaeger ὅμως τὰ συγγράμματα τῆς Περιπατητικῆς Σχολῆς περιῆλθον εἰς τὸν ἐκ Καρύστου Διοκλῆν, ἀπετέλεσαν δὲ τὸ πρότυπον διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν βιβλιοθηκῶν τῆς Ἀλεξάνδρειας καί τῆς Περγᾶμου. Diocles von Karystos, σ. 232. Κατὰ τὸν Ἀθήναιον ὁ Νηλεὺς ἐπώλησε τὰ βιβλία τοῦ Ἀριστοτέλους καί τοῦ Θεοφράστου εἰς τὸν Πτολεμαῖον τὸν Φιλάδελφον. Ἰδ. ἄνωτ., σ. 137. Τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀπελικῶντος ἐπιχειρηθεῖσαν ἀποκατάστασιν τῶν κειμένων θυμίζει καί ἀφήγησις τοῦ Διογένητος Λαερτίου (9, 113), κατὰ τὴν ὁποίαν, ὅταν ὁ Τίμων ἠρωτήθη κάποτε ὑπὸ τοῦ Ἀράτου, πῶς θὰ ἠδύνατο νά ἀποκτήσῃ αὐθεντικὸν κείμενον τοῦ Ὀμήρου, ὁ Τίμων ἀπήντησεν ὅτι θὰ κατώρθωνε τοῦτο μόνον, ἐὰν εὑρισκεν ἕνα ἐκ τῶν ἀρχαίων ἀντιγράφων καί ὄχι ἐκ τῶν ἀποκατεστημένων κειμένων τῆς ἐποχῆς των.

35. Πλουτ., Σύλλας, 26, 1—2. Πρβλ. Ξενοφ., Ἀπομνημ., 4, 2, 8. Εἰπέ μοι, ἔφη, (ὁ Σωκράτης) ὦ Εὐθύδημε, τῶ ὄντι ὥσπερ ἐγὼ ἀκούω, πολλὰ συγγράμματα συνήκας τῶν λεγομένων σοφῶν ἀνδρῶν γεγονέναι; Καί ὁ Εὐθύδημος. Νῆ τὸν Δί, ἔφη, ὦ Σώκρατες, καί ἐτι γε συνάγω, ὡς ἂν δύναμαι πλεῖστα. Πρβ., Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 82.

Ὁ Ἴσοκράτης ἀναφέρεται εἰς Θράσυλλον τινὰ κατέχοντα συλλογὴν συγγραμμάτων περὶ μαντικῆς ³⁶.

Ὁ Πλούταρχος δὲ ἀναφέρεται εἰς συλλέκτην ἐπιγραφῶν, ψηφισμάτων ὡς καὶ δημοσίων ἐγγράφων ³⁷.

Εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Ζήνωνος, τέλος ³⁸, περιγράφεται κατάστημα πωλητοῦ βιβλίων εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅπου οἱ πελάται ἀνεγίνωσκον καὶ ἠρεῦνων τὰ συγγράμματα, ὡς ἔπραττον καὶ τὴν βιβλιοθήκην.

Ε Π Ι Λ Ε Γ Ο Μ Ε Ν Α

Ὅταν κανεῖς ἀκούη περὶ γραπτῶν κειμένων εἰς τὴν Ἀρχαίαν Ἑλλάδα, σκέπτεται συνήθως ἐπιγραφὰς ἐπὶ μαρμάρου ἢ συγγράμματα γραμμένα ἐπὶ δερμάτων ἢ παπύρων. Ὑπῆρχον ὅμως κείμενα γραμμένα ἐπὶ ποικίλης ὕλης. Οἱ νόμοι λόγου χάριν τοῦ Σόλωνος εἶχον ἀναγραφῆ ἐπὶ ξυλίνων κυλίνδρων, οἱ ὅποιοι ὠνομάζοντο «ἄξονες» ὡς καὶ ἐπὶ τριγωνομόρφων πινακίδων, τῶν «κύρβειων», αἱ ὅποια εἶχον στηθῆ ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως ³⁹.

Ὁ Πλίνιος λέγει περὶ πλακῶν ἐκ μολύβδου, χρησιμοποιηθεισῶν διὰ τὴν ἐπὶ τούτων χάραξιν κειμένων ⁴⁰. Ἐπιγραφαὶ δὲ ἐπὶ χαλκοῦ καὶ σιδήρου ἀκόμη ἀναφέρονται ἐν I.G.A. 321 καὶ 322.

Ὁ Ἰώσηπος ὁμιλεῖ περὶ μολυβδίνων χαρτῶν ⁴¹, ὁ δὲ Πλούταρχος ἀφηγεῖται περὶ τῆς ποιητρίας Ἀριστομάχης, ἣ ὅποια ἀφιέρωσεν εἰς τοὺς Δελφοὺς σύγγραμμα ἔχον μορφήν μεταλλικοῦ εἰληταρίου ⁴².

Πινακὶς χαλκίνη ἐξ Ὀλυμπίας περιεῖχε τὸ κείμενον συνθήκης συναφθείσης μεταξύ τῶν Ἡλείων καὶ τινῶν ἀντιπάλων τῶν ⁴³.

Ἐπιγραφαὶ ἐχαράσσοντο ἀκόμη καὶ ἐπὶ κεράμου, δερμάτων, θαλασσινῶν ὀστράκων ἀκόμη καὶ ὀστῶν ⁴⁴.

Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἐλασμάτων χρυσοῦ ἐχαράσσοντο κείμενα, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ὄρφικῶν χρυσῶν πλακιδίων, τῶν γνωστῶν ἐκ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Κρήτης ⁴⁵. Ὡς καθαρῶς ὅμως ἐλληνικῆ ἐπιπέδησις δύναται νὰ θεωρηθοῦν αἱ ξύλινοι πινακίδες, αἱ ἐπηλειμμένοι διὰ κηροῦ ⁴⁶. Αὗται ἐχρησιμοποιοῦντο ἰδίως ὑπὸ τῶν μαθητῶν.

Πάντα τὰ ἀνωτέρω προκύπτουν ἐκ τῆς μελέτης τῶν φιλολογικῶν καὶ τῶν ἐπιγραφικῶν πηγῶν. Ἐκ τῶν τελευταίων ὁμοίως διαπιστοῦται ὅτι οἱ βιβλιοθηκᾶριοι τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν βιβλιοθηκῶν ὠνομάζοντο γραμματεῖς ἀλλὰ καὶ ἐπιμεληταὶ τῶν βιβλιοφυλακίων ⁴⁷.

36. Ἴσοκρ., Αἰγυπτιακός, 5. Θράσυλλος γάρ...παρὰ μὲν τῶν προλόγων οὐδεμίαν οὐσίαν παρέλαβεν, ξένος δὲ Πολεμεινέτῳ τῷ μάντει γενόμενος οὕτως οἰκείως διετέθη πρὸς αὐτόν, ὥστ' ἀποθηήσκων ἐκεῖνος τὰς τε βίβλους τὰς περὶ μαντικῆς αὐτῷ κατέλιπεν.

37. Πλουτ., Κίμων, 13.

38. Διογ. Λαερτ., 7, 2.

39. Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 65.

40. Nat. Hist., 13, 13, 88. Ἐπὶ παρομοίων πλακῶν, ὡς γνωστῶν, ἐδίδοντο γραπταὶ αἱ ἀπαντήσεις εἰς τὸ μαντεῖον τῆς Δωδώνης.

41. I, 307.

42. Συμπ., 5, 2, 9.

43. E. Hachmanson, Hist. Griech., inschr. 4, inschriften von Olympia, 9.

44. Διογ. Λαερτ., 7, 174.

45. W. Guthrie, Orpheus and Greek Religion, σ. 172.

46. Πρβλ. Platthy, ἐνθ' ἄνωτ., σ. 80.

47. Ἰδ. ἄνωτ., σ. 137.